

EŞİTLİK BİLİNCİ VE HAC İBADETİ

Doç. Dr. Halil Altuntaş

Yeryüzü, bütün unsurları ve yönleri ile birbirinin aynısı olan iki varlık tanımamıştır. Bu anlamda mutlak eşitlik diye bir şey söz konusu değildir. Yaratılış kanunu varlık âlemine gelen her şeyi belli nitelikleri ile “kendine has” kılmıştır. Bazı özelliklerin belli varlıklarda baskın hâle gelmesi cins ve tür kavramlarına vücut vermiştir. Bu sebeple aynı kategoride yer alan varlıklar arasında nispi bir eşitlikten söz edilebilir.

Eşitlik problemi gerçekte insan bireyleri arasındaki ilişkilerin bir meyvesidir. Sahip olduğu özel nitelikler sayesinde insan, varlıklar âleminde özel bir yerde bulunuyor. Ne var ki o da, kategorik olarak tek kalıptan çıkmış bir varlık değildir. Fizik yapı, psikolojik dünyası, maddi imkânları, sosyal konumu itibarıyla birbirinden çok farklıdır. Hele ırk, dil, coğrafya gibi unsurlar farklılaşmanın boyutlarını daha da ileri noktalara taşıyor. Esasında farklılaşma, tıpkı bir makineyi meydana getiren parçaların, görecekleri işe göre farklı yapıda olmalarının zorunlu oluşu gibi, varlık âleminin olmazsa olmazıdır. Ancak parçaların birbirinden farklı yapı ve özelliklerde olması onların nihai olarak ayrı kefeye konulmalarını, farklı değer yargılarına tâbi tutulmalarını gerektirmez. Genel bünyenin fonksiyonel hâle gelmesi açısından küçük bir vida ile diğer ana parçalar arasında bir fark yoktur. Eğer küçük ve sıradan bir parça olmayınca mekanizma işlemiyorsa, o parça asla “küçük” ya da “sıradan” değildir. Tıpkı bunun gibi insanlar da toplum içinde hangi konumda bulunursa bulunsunlar, genel bünyenin vazgeçilmez birer parçasıdır. Bu bakış açısı ile toplumun fertlerinin birbirine üstünlüğü düşünülemez. Onlar birer insan oluşları itibarı ile eşit konumdadırlar. Kur’an-ı Kerim bu duruma “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık; birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık.” (Zühurf, 32.) diye işarette bulunuyor.

İnsanları birbirinden farklı yapan birtakım artı değerler elbette vardır. Ama bu fark maddi, sosyal ya da siyasi “ayrıcılıklar”dan kaynaklanan bir fark değildir. İnsan gerçekten kendine ait olanla değer kazanır. Maddi imkânlar, makam, mevki ve itibar gibi iğreti değerler kaybedilince elde kalan insanın gerçek değeridir. “Kürsü heykelin bir parçası değildir. Bu adamı üzerine eklenenler olmadan alıp değerlendirin, zenginliğini, sahip olduğu sıfatları bir yere koyun ve gömlekle gelsin. Bedeni işlemeye elverişli mi, sağlıklı ve canlı mı? Nasıl bir ruhu var? Güzel mi, yüce mi? Bir köylüyle bir kralı, bir yargıçla sıradan bir insanı, zenginle fakiri karşılaştırdığımızda çok büyük bir fark olduğuna inanırız; oysa fark yalnızca kıyafetlerindedir. Bunlar yalnızca görüntüdür ve insanlar arasında temel bir fark yaratmazlar; aynı, sahnenin üzerinde dük ya da imparator rolü oynayıp sonra tekrar kendi doğal hallerine dönen tiyatro oyuncularını ya da törenlerle halkın gözünü boyayan imparatorlar gibi. (Montaigne, Denemeler, Türkçesi: Bekir Yılmaz, Lacivert Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 124-125.)

İnsanlar arasındaki bu temel eşitlik ırk ve soyun üstünlük kriteri olarak alınması ile büyük bir fay kırılmasına uğradı. İnsanlığın yaşadığı acıların, haksızlıkların temelinde bu dengenin bozulması yatıyor demek abartı sayılmamalıdır. Bir ırka mensup olmak benim elimde değilse, o ırk beni başkaları karşısında nasıl ayrıcalıklı kılar? Değer üreten sistemin temelinde bireysel nitelikler yer alır. “Amelin geri bıraktığı kimseyi soyu-sopu ileri götüremez.” (Müslim, Zikir, 11.) ırk ve soy ise yaratılış kaynaklı bir meseledir. Bu açıdan bütün insanlar aynı konumda ve “tarağın dişleri gibi” eşittirler. İnsanlık bu bilince her şeyden fazla muhtaç bulunuyor. İncanın etkisizleştiği ortamda ise bu bilincin hayat bulması pek mümkün görünmüyor. Sayısız riyakârlıkları perdeleyen çeşitli uluslar arası “beyanname”ler, “daha eşit” güçlülerin elinde adeta insanlar arası eşitsizlik manifestosu gibi işletiliyor.

Dünya “kitlesele eşitsizlik algısı” diye tanımayabileceğimiz sistematiik ırk ayırımıcılığını Batı sömürge harekete ile tanıdı. Gerçekte bu insanlık suçunun faillerine inançları; siyahı ile beyazı ile bütün insanların aynı atadan geldiği, herkesin Adem’in çocukları olduğunu söylüyordu. Ama hâkim olma ve yönetme şehvete sömürgeci zihniyet nazarında inancı paranteze alabilirdi. Amerika ve Avrupa’ya esir olarak götürülüp eşyalaştırılan insanların tek suçu siyah derili olmaları idi. Diğere yandan işgal edilen Afrika toprakları Batılı “beyaz” adamların marifete ile ırk ayırımıcılığının sembolü ve asıl kurbanı oldu. Öyle ki, “Afrika’nın uçsuz bucaksız düzlüklerinde başıboş koşuşan zebraların postu, ak ile karanın özgürlük içinde yaşayabildiği tek yerdir.” (Sadun Altuna, Ölüler Toprağın Altında Değil-Güney Afrika’da Ak ile Kara ve Ötesi, Su Yayınları, İstanbul, 1978, arka kapak yazısı.) denilebilirdi. Bugün Güney Afrika’nın bu durumundaki kısmi düzelme Somali’yi, Uganda’yı, Etiyopya’yı insanca yaşayabilecekleri bir konuma getirmeğe yeter mi? Eğer bu bir insanlık problemi ise çözülmeyeceği yeryüzünün rahata ermesi zor görünüyor. Çözüm için de evrensel çapta kuşatıcı ortak bir değere üzerinde birleşmek gerekiyor.

Rasulüllah (s.a.s.) veda haccı hutbesinde bu ortak değere dikkat çekerek şöyle buyurmuştu: “Ey insanlar! Bilesiniz ki Rabbiniz birdir, babanız birdir. Bilesiniz ki Arab’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap olana üstünlüğü yoktur. Kırmızı derilinin siyah deriliye, siyah derilinin kırmızı deriliye takvadan başka bir sebeple üstünlüğü olamaz. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 411.) Hadisin getirdiği istisna, başkalarına kaşı üstünlük elde etme yolunun takva yani Allah’a karşı gelmekten sakınmak bilinci olduğunu söylüyor. Bu bilinç aslında İslam’ın telkin ettiği eşitlik bilincinin de temelini oluşturur. Mutlak üstün Allah olunca, O’nun yarattıklarının kendi aralarında üstünlük vehmini yaşamaları takva bilincine aykırı düşer.

Hadisteki açıklamanın hac ibadete ortamında yapılmış olması oldukça anlamlıdır. Çünkü bu ibadet insanlar arasında farklılık oluşturduğunu zannettiğiniz mal, makam, rütbe gibi beşeri değere ölçülerinin basiret gözü karşısında bir değere taşımadığını yaşatarak göstermektedir. Hz. Peygamber’in uyarısı, evrensel bir yöneliş olan Allah inancı temelli bir bakış açısı ve davranış modeli sunarken, diğere yandan da haccın manevi havası içinde fiilen yaşanan olguyu tescil etmiş oluyor. Hac ibadete maddi yapımızın bir gün yok olacağını, dünyalık neyimiz varsa hepsinin emanet olduğunu bize hatırlatan bir ruh hâline sokuyor bizi. Bu ruh hali her yaratılıştaki insanı sarıp sarmalar, çok kere davranışlara ve duygulara, ifade kalıbına dökülemeyen bir hava hâkim olur. Öyle bir haldir ki bu, ortaya çıkması için bir itici güce ihtiyaç hissedilmez; kendimizi içinde buluveririz. Her renkten, her ırktan ve her dilden insanlarla aramızda çok özel bir dil sayesinde bağ kurabiliyoruz. Bu dil bazen bir ışıltılı bakış, bazen bir işaret, bazen bir tebessüm olabiliyor. Anlaşarak tek vücut, tek yürek olup tek hedefi gözettiğimizi hâl dilinizle ortaya koyuyoruz. Usta ellerin yedi rengin tonlarını buluşturarak oluşturduğu sanat harikası tablo gibi sağlam ve değerli bir çerçeve içinde, iman çerçevesi içinde bütünleşiyoruz. Kinlerin, husumetlerin, madde hâkimiyetinin kaybolup yerini iman kardeşliği iklimine bırakması aşılmaz denilen engelleri aşılır kılıyor; açılmaz sanılan kapıları açıyor. Amerikalı zenci lider Malcolm X (1925- 1965) hac hatıralarında diyor ki:

“Dünyanın her yerinden gelen yüz binlerce hacı vardı. Her renkten insan vardı; mavi gözlü sarışınlardan tutun da Afrikalı kara derililere kadar. Ama tümümüz de birlik ve kardeşlik anlayışına bağlı kalarak aynı ibadete yapmakla bütünleşiyorduk; oysa Amerika’da gördüklerimiz bakıp beyazlarla ötekiler arasında hiçbir zaman kardeşlik diye bir şeyin var olamayacağına inanırdık.”

“Benden duyduğunuz bu sözler karşısında, kim bilir, şaşırıp kalacaksınız. Ama hac sırasında gördüklerim eskiden beri sahip olduğum düşünce kalıplarının birçoklarını yeni baştan düzene sokmamı ve eskiden beri sürdürdüğüm birçok yanlışlıkları bir yana itmeme gerekli kılmıştır.”

“İslam dünyasına geleli on bir gün oluyor. O gün bu gündür de, gözleri maviler mavisini, saçları sarılar sarısı ve tenleri beyazlar beyazı olan Müslüman kardeşlerle aynı Allah’a inandığımız için aynı tabaklardan yemek yemekteyiz, aynı yataklarda (yani halılarda) uyumaktayız. Ve gene “beyaz”

Müslümanların sözlerinde, davranışlarında, tutumlarında; Nijerya'dan, Sudan'dan, Gana'dan gelen Afrikalı siyah Müslümanların samimiyetinin aynısını bulmaktayım. Hepimiz gerçekten kardeş gibiyiz, çünkü bu insanların aynı Tanrı'ya yönelen inançları, kafalarındaki tüm 'beyaz' imajları, davranışlarındaki tüm 'beyaz' imajları, tutumlarındaki tüm 'beyaz' imajları silip atmıştır." (Alex Haley, Malcolm X, Tercüme: Yaşar Kaplan, İstanbul, 2003, s. 544-545.)

Hac ibadetinin ruhumuza üflediği manalar bize, kulluk rütbesinin, eşitlik bilincini besleyen ana kaynak olduğunu söylüyor.